УДК 930.1:004.9(091)"19/20"
DOI: https://doi.org/10.12958/3083-7030-2026-1-23-32

**Шевцова Євгенія Сергіївна,**
доктор філософії з історії та археології,
старший викладач кафедри історії та археології
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
e.shevtsova209@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-4304-6792

# ІНФОРМАЦІЙНА АНАЛІТИКА ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕТОДІВ ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ (СЕРЕДИНА XX – ПОЧАТОК XXI СТ.)

З середини XX – на початку XXI ст. історична наука зазнала суттєвих методологічних змін, пов'язаних із переходом від традиційного описового історіописання до аналітичних, міждисциплінарних і кількісних підходів. Важливу роль у цьому процесі відіграли концепції школи «Анналів», розвиток структурної історії, кліометрії та використання комп'ютерних технологій у гуманітарних дослідженнях. Для української історіографії ця проблема набула особливого значення після здобуття незалежності, коли постала потреба подолання радянських методологічних стереотипів і входження у світовий науковий простір.

Актуальність статті зумовлена необхідністю осмислення еволюції дослідницьких методів історичної науки в умовах розвитку інформаційної аналітики та цифрових технологій. Сучасний історик працює з великими масивами даних, електронними архівами та новими інструментами аналізу, що змінює характер історичного пізнання й потребує нового методологічного осмислення.

Окремі аспекти трансформації методів історичного дослідження в українській науці висвітлено в працях українських науковців. Л. Зашкільняк проаналізував еволюцію методології історії від класичних до сучасних концепцій (Зашкільняк, 1999), О. Реєнт охарактеризував стан і проблеми розвитку української історичної науки наприкінці XX ст. (Реєнт, 1999), а С. Лях розкрив теоретичні та практичні засади історичної методології (Лях, 2021). Традиційно важливе місце у вітчизняній науковій методологічній дискусії посідають праці Я. Калакури, який у сучасних працях розглядає зміну поколінь істориків як методологічний і світоглядний діалог (Калакура, 2020), а також пропонує нові підходи до історичних студій через розвінчування міфів та протидію маніпулятивним моделям трактування українського минулого (Калакура, 2025), що фактично сформувало окремий актуальний напрям сучасних методологічних досліджень. Новітні тенденції репрезентують праці О. Ковалькова, присвячені мікроісторії як складовій «нової історичної науки» (Ковальков, 2024), а також дослідження О. Куцької та І. Фурмана щодо застосування математичних методів в історичних дослідженнях (Куцька & Фурман, 2023). Водночас модернізація історичної методології та становлення інформаційно-аналітичних підходів у історичній науці потребують подальшого узагальнення. Ця стаття покликана простежити зазначені процеси з середини XX – на початку XXI ст.

Упродовж XX ст., у період коли світова історична наука зазнавала глибоких методологічних трансформацій, українська радянська історіографія розвивалася в умовах істотної теоретичної обмеженості. Теоретичні проблеми історичної науки, за незначними винятками, не ставали предметом самостійного системного дослідження. Поодинокі праці, присвячені питанням історичного матеріалізму чи загальним методам наукового пізнання, не могли компенсувати фактичної ізоляції від тих інтелектуальних дискусій, які велися серед істориків і філософів

західної наукової школи. Унаслідок цього український радянський історичний простір залишався переважно в межах нормативної марксистської парадигми та був слабко інтегрований у сучасні світові методологічні процеси.

З середини XX ст., коли українська історична наука значною мірою розвивалася в межах офіційної марксистської методології, зорієнтованої на формаційний підхід, класову боротьбу та економічний детермінізм, західна історіографія зазнавала впливу інтелектуально новаторських концепцій школи «Анналів». Її представники М. Блок та Л. Февр запропонували принципово інше бачення предмета історії, відмовившись від вузького зосередження на політичних подіях, війнах і діяльності державних діячів.

Основними концептуальними рамками цього напряму стали ідея «тотальної» або інтегральної історії, орієнтованої на всебічне вивчення суспільства; аналіз довготривалих соціальних структур замість короткочасних подій; міждисциплінарне поєднання історії з географією, соціологією, економікою та психологією; дослідження колективних уявлень, ментальностей і повсякденного життя. Історик у цій моделі мав не лише описувати джерела, а формулювати проблеми й ставити до минулого наукові питання.

Ці підходи були викладені насамперед у працях М. Блока «Феодальне суспільство» (Bloch, 1939), де середньовіччя постало як цілісна система соціальних зв'язків і правових відносин, а також «Апологія історії, або Ремесло історика» (Bloch, 1952), де обґрунтовано нове розуміння історичного пізнання. Важливе значення мали й праці Л. Февра «Проблема невір'я у XVI столітті: релігія Рабле» (Febvre, 1942) та «Боротьба за історію» (Febvre, 1953), в яких розкрито значення історії ментальностей, духовного життя та проблемно-аналітичного підходу.

Такі методологічні орієнтири вже з середини XX ст. перетворювали історію з описової дисципліни на повноцінний об'єкт комплексного наукового дослідження, що мав власні структури, ритми розвитку, колективні психологічні механізми та просторові закономірності. Історичний процес починав осмислюватися не лише через діяльність еліт, а через функціонування суспільства загалом, що стало важливим поштовхом для модернізації західної гуманітаристики в подальші десятиліття.

Вже в другій половині XX ст. започатковані школою «Анналів» методологічні новації перейшли в нову фазу розвитку, пов'язану з формуванням масштабних синтетичних концепцій історичного процесу. Якщо перше покоління цього напряму зосереджувалося на подоланні подієво-описового підходу, то наступний етап був спрямований на осмислення минулого через категорії часу, простору, структури, цивілізації та глобальних взаємозв'язків. У цей період історична наука дедалі більше відходила від лінійного викладу фактів і набувала рис аналітичної дисципліни, здатної працювати з тривалими процесами, великими масивами даних та міждисциплінарними моделями. Саме ці інтелектуальні зрушення згодом створили підґрунтя для розвитку інформаційно-аналітичних, кількісних підходів в історії, зокрема, кліометрії, цифрової історії та використання штучного інтелекту в гуманітарних дослідженнях.

Ключовою постаттю цього етапу став Ф. Бродель, який радикально розширив предмет історичного пізнання та запропонував нове розуміння історичного часу. У його концепції історія розгортається одночасно в кількох часових вимірах. Найглибший рівень становить час великої тривалості, у межах якого надзвичайно повільно змінюються географічне середовище, демографічні тенденції, господарські уклади та базові соціальні структури. Другий рівень охоплює середньотривалі економічні кон'юнктури, цикли виробництва, кризи та соціальні трансформації. Лише третій пласт становить подієвий час політики, воєн і діяльності окремих осіб. Таким чином, історичний процес переставав зводитися до хронології подій і починав трактуватися як взаємодія різношвидкісних процесів.

Найповніше ці підходи були викладені у праці «Середземне море і світ Середземномор'я в епоху Філіпа II» (Braudel, 1949), де регіон постав як цілісний історичний простір із влас-

ною економічною логікою, комунікаційними мережами та структурною єдністю. У наступних працях, зокрема тритомнику «Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст.» Ф. Бродель переніс увагу на матеріальні основи життя, структури повсякденності, економічні системи та світові центри розвитку (Бродель, 1998), а в «Ідентичність Франції» автором показано значення довготривалих географічних і культурних чинників у формуванні національної своєрідності (Бродель, 2013). Загалом, методологічні орієнтири Ф. Броделя перетворили історію на об'єкт дослідження, що має власні часові ритми, просторові конфігурації, економічні закономірності, цивілізаційні моделі та соціокультурні механізми відтворення. Унаслідок цього історична наука другої половини XX ст. вийшла на рівень широких теоретичних узагальнень, які підготували її до впровадження сучасних кількісних і цифрових методів аналізу.

Одним із найяскравіших проявів цього повороту стала кліометрія – напрям, що поєднав історичну науку з економічною теорією та кількісними методами аналізу. Кліометрія сформувалася як спроба досліджувати історичні процеси не лише через опис джерел, а через вимірювання, порівняння та перевірку гіпотез за допомогою статистичних моделей. Поява кліометрії визначила глибоку трансформацію економічної історії, яка поступово відійшла від переважно оповідного формату й набула рис формалізованої аналітичної дисципліни. Її методологічною основою стали гіпотетико-дедуктивні моделі, економетрика, аналіз залежностей між змінними, реконструкція динаміки цін, демографічних показників, продуктивності праці, транспортних витрат, рівня урбанізації тощо. Особливе місце посів контрфактичний аналіз, який дозволяв моделювати альтернативні сценарії розвитку минулого, наприклад, оцінювати вплив залізниць на економічне зростання за умов, якби вони не були побудовані (Diebolt & Haupert, 2021).

Міжнародним визнанням значення цього напряму стало присудження Нобелівської премії з економіки у 1993 р. Р. Фогелю і Д. Норту чиї праці з економічної історії продемонстрували потенціал кількісного аналізу для переосмислення історичних процесів (Ковальчук & Сарай, 2008).

Наступним етапом розвитку кількісних і структурних підходів, започаткованих у другій половині XX ст., стала цифрова історія, що постала на перетині історичної науки, інформаційних технологій та цифрових гуманітарних студій. Якщо кліометрія зосереджувалася передусім на статистичному аналізі економічних і демографічних показників, то цифрова історія значно розширила дослідницьке поле, інтегрувавши текстові корпуси, візуальні джерела, просторові дані, мережеві структури та мультимедійні ресурси. Цифрову історію можна визначити як використання цифрових медіа та комп'ютерних технологій для поглиблення історичного аналізу, презентації та наукового дослідження минулого. Її поява означала перехід від традиційної роботи з окремим документом до дослідження масштабних корпусів джерел, опрацювання яких раніше було практично неможливим. Йдеться про електронні архіви, оцифровані періодичні видання, бази метричних книг, переписів населення, картографічні ресурси, фотофонди, усноісторичні колекції та інші масиви даних (Digital History, 2019, p. 6).

Одним із ключових наслідків цифрової історії стало виявлення закономірностей, що залишалися малопомітними в межах класичного читання джерел. Використання цифрових інструментів дало змогу здійснювати пошук у великих текстових корпусах, аналізувати частотність понять, простежувати трансформацію дискурсів у часі, створювати інтерактивні карти міграцій, торгівлі чи бойових дій, моделювати соціальні мережі історичних акторів та візуалізувати складні процеси у наочній формі. Це змінило не лише техніку роботи історика, а й самі масштаби досліджень (Digital History, 2019, p. 6).

Особливо важливим став епістемологічний перехід від простої оцифровки джерел до їх «обчислення». Якщо початковий етап цифровізації полягав у створенні електронних копій документів, то сучасна цифрова історія орієнтована на формалізацію історичних знань у машиночитаному форматі. Йдеться про структурування інформації таким чином, щоб алго-

ритми могли виявляти зв'язки між подіями, особами, місцями, поняттями та часовими рядами. Унаслідок цього цифровий інструментарій перестає бути лише засобом збереження джерел і перетворюється на повноцінний механізм продукування нового історичного знання (Spina, 2026, p. 91).

Ліквідація тоталітарних режимів у країнах Центрально-Східної Європи та розпад СРСР наприкінці XX ст. поставили гуманітарні науки посткомуністичного простору перед необхідністю не лише переоцінки попереднього наукового досвіду, а й вироблення нових стратегій розвитку. На відміну від західної гуманітаристики, яка в цей період переважно осмислювала кризові явища самого суспільства, історики пострадянських держав були змушені діяти одночасно у двох вимірах: долати багаторічні наслідки ідеологічного контролю, цензурних обмежень і методологічної ізоляції та водночас реагувати на нові політичні, соціальні й культурні трансформації сучасності (Реєнт, 1999, с. 4).

Для української історичної науки ця проблема мала особливо загострений характер. У радянський період природний розвиток дослідницьких підходів, вільна методологічна дискусія та інтеграція у світовий інтелектуальний простір були суттєво обмежені. Інерція цього стану зберігалася і в перші десятиліття незалежності. За спостереженням О. Реєнта, викладеними у статті «Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу» ще у 1999 р., в українському академічному середовищі не було сформовано критичної маси наукової полеміки, здатної забезпечити якісний методологічний прорив. Обговорення назрілих проблем суспільствознавчого циклу часто мало епізодичний характер, а комплексне переосмислення засад історичного знання відкладалося (Реєнт, 1999, с. 5). Одним із показових симптомів кризи був стан дисертаційних досліджень. Серед праць, захищених у провідних наукових установах, майже не траплялося робіт, присвячених концептуальному пошуку, термінологічно-категоріальним проблемам чи аналізу нових методологічних моделей. Лише окремі дослідники намагалися вийти за межі традиційних схем і запропонувати ширші інтерпретації історичного буття України або новаторські підходи. (Реєнт, 1999, с. 5–6). Значна частина молодих науковців, як зазначав автор, не мала чіткого усвідомлення власної методологічної позиції. У результаті в роботах еклектично поєднувалися застарілі поняття радянської доби з модними неологізмами новітнього часу, тоді як концептуальне осмислення фактів відходило на другий план (Реєнт, 1999, с. 6).

Проблема мала і глибші освітні витоки. Система підготовки істориків недостатньо формувала навички самостійного наукового пошуку, володіння методами критики джерел, сучасним понятійним апаратом та іноземними мовами. Робота з архівами, стародруками, різними типами джерел часто мала епізодичний або ознайомчий характер (Реєнт, 1999, с. 6–7).

З твердженням Л. Зашкільняка, після здобуття незалежності та початку демократичних перетворень проблема історичної методології проявилася особливо виразно. Значна частина істориків опинилася перед необхідністю переосмислення дослідницьких засад, не маючи водночас усталеного досвіду роботи з альтернативними теоретичними моделями. У пошуках нових орієнтирів наукове середовище часто зверталося не до актуальних західних концепцій, а до класичної національної історіографічної спадщини В. Антоновича, М. Грушевського, В'ячеслава Липинського та інших, чиї праці тривалий час були маргіналізовані або заборонені (Зашкільняк, 1999, с. 193). О. Реєнт трактує це як природну реакцію на десятиліття дискримінації української тематики в радянській історіографії (Реєнт, 1999, с. 7). Так, відкриття архівів, послаблення цензурних обмежень і доступ до раніше заборонених тем зумовили істотне розширення проблематики історичних досліджень. І хоча на перетині тисячоліть накопичення нового фактичного матеріалу не завжди супроводжувалося відповідним рівнем теоретичного узагальнення. Адже, за влучним спостереженням О. Реєнта, період «первісного нагромадження» емпіричних знань у вітчизняній історіографії затягнувся, і більшість істориків не наважувалася виходити за межі конкретно-історичних студій, залишаючи сферу історіософ-

ського осмислення минулого філософам, соціологам чи політологам (Реєнт, 1999, с. 7). Все ж відбувся помітний тематичний підйом: активізувалися студії з історії державотворення, національного руху, політичних репресій, церковної історії, повсякденного життя та інших напрямів, які раніше залишалися поза межами офіційної науки. Звернення до цих тем поступово наближало українську історіографію до провідних тенденцій світової науки, орієнтованої на системне осмислення історичного процесу крізь категорії нації, цивілізації, історичного часу, простору, соціальних структур і тривалих суспільних трансформацій.

На початку XXI ст. в українській історичній науці вже сформувалося підґрунтя для сучасного осмислення методологічних проблем. Показовою рисою цього етапу став перехід від абстрактного чи ідеологізованого трактування методології до її розуміння як практичного інструментарію наукового дослідження. Так, у посібнику «Методологія історії: класика і практика» (2021) С. Лях визначив методологію як систему знань про структуру, логічну організацію, засоби та методи пізнавальної діяльності. На його думку, вона охоплює принципи організації наукового пошуку, аналізує етапи дослідження, способи здобуття нового знання та правила застосування методів у різних галузях науки. Фактично методологія визначає технологію наукового дослідження, забезпечуючи його послідовність, аргументованість і верифікованість (Лях, 2021, с. 16).

У сфері історичного знання методологія набуває особливого значення, оскільки історик працює з минулим, як науковим об'єктом фактично недоступним безпосередньому спостереженню. Відтак методологія історії постає як сукупність припущень, умовиводів, доведень і теоретичних засад, що дають відповідь на питання, яким чином і за допомогою яких інструментів можливо здобувати нові знання про історичну реальність. Її центральним завданням є осмислення природи історичного пізнання, меж достовірності джерел, можливостей об'єктивності та способів наукової реконструкції минулого (Лях, 2021, с. 16–17).

Саме тому трансформація історичної науки з середини XX – на початку XXI ст. була нерозривно пов'язана зі зміною методологічних підходів. Методологія формує понятійний апарат дисципліни, визначає її методи і базові принципи дослідження (Лях, 2021, с. 17). У сучасних умовах до класичного інструментарію дедалі активніше долучаються міждисциплінарні, кількісні та цифрові методи, що істотно розширюють можливості історика й відкривають нові перспективи інформаційно-аналітичного осмислення минулого.

Найновішим етапом методологічної трансформації історичної науки початку XXI ст. стало впровадження технологій штучного інтелекту, насамперед великих мовних моделей, у гуманітарні дослідження. Якщо цифрова історія зосереджувалася на оцифруванні джерел, базах даних і комп'ютерному аналізі масивів інформації, то штучний інтелект відкрив можливість автоматизованої інтерпретації складних текстових корпусів, семантичного аналізу та роботи з величезними колекціями первинних джерел, які раніше були малодоступними для системного опрацювання (Hutchinson, 2024).

Для історичної науки це означає суттєве розширення дослідницького інструментарію. Алгоритми штучного інтелекту можуть використовуватися для розпізнавання рукописних текстів, автоматичного перекладу, тематичного групування документів, видобутку даних, виявлення прихованих зв'язків між подіями, особами чи інституціями, а також для семантичного маркування великих текстових масивів. Такі інструменти значно прискорюють рутинні процедури та дозволяють зосередити увагу дослідника на аналітичному осмисленні матеріалу (Spina, 2026, с. 91).

Водночас застосування штучного інтелекту супроводжується низкою ризиків. Найбільш обговорюваною проблемою є так звані «галюцинації» моделей – здатність генерувати правдоподібні за формою, але фактично помилкові твердження, неіснуючі цитати, вигадані посилання або спотворені інтерпретації джерел. Для історика це створює особливу небезпеку, оскільки

навіть стилістично переконливий текст може містити серйозні фактологічні викривлення. Отже, результати роботи ШІ не можуть сприйматися як самодостатнє знання і потребують обов'язкової джерельної перевірки (Use of Artificial Intelligence in Research, 2026, с. 4).

У сучасних етичних рекомендаціях наголошується, що використання штучного інтелекту є виправданим лише тоді, коли він підтримує професійну компетентність дослідника, а не замінює її. Авторство наукового тексту, відповідальність за висновки, коректність інтерпретацій та доброчесність дослідження завжди залишаються за людиною-науковцем. Будь-яке застосування ШІ має бути прозоро задокументоване: дослідник повинен зазначати, які саме інструменти використовувалися, з якою метою та на яких етапах роботи (Use of Artificial Intelligence in Research, 2026, с. 2, 4).

У ширшому історіографічному контексті штучний інтелект можна розглядати як продовження тієї лінії розвитку, що веде від структурної історії школи «Анналів» через кліометрію та цифрову історію до сучасної алгоритмічної гуманітаристики. Якщо Ф. Бродель прагнув охопити багаторівневі історичні процеси через синтез часу, простору й економіки, то сучасний штучний інтелект надає інструменти для аналітики таких масштабів даних, які раніше були недосяжними для індивідуального дослідника.

Проведене дослідження засвідчило, що з середини XX – до початку XXI ст. історична наука переживає одну з найглибших трансформацій у своїй інтелектуальній історії. Перехід від традиційного описового історіописання до аналітичних, міждисциплінарних, кількісних і цифрових моделей означає зміну не лише технічного інструментарію, а й самої логіки історичного пізнання. Історія дедалі більше постала не як сукупність фактів і подій, а як складна система взаємопов'язаних процесів, структур, ритмів часу та соціокультурних взаємодій.

Визначальну роль у цьому повороті відіграли методологічні новації школи «Анналів» та концепції Ф. Броделя, які відкрили перспективу вивчення довготривалих явищ, масових процесів і просторових закономірностей. На цій основі сформувалися кліометрія, цифрова історія та сучасні інформаційно-аналітичні підходи, що надали історикам можливість працювати з великими масивами даних та математичними моделями.

Для української історіографії ці процеси мали особливе значення, оскільки збіглися в часі з подоланням радянської методологічної спадщини та поверненням до світового наукового простору. Відкриття архівів, переосмислення національної історичної традиції, поява нових тематичних напрямів і поступове засвоєння світових дослідницьких практик створили підґрунтя для оновлення вітчизняної історичної науки. Найновішим етапом цієї еволюції стало впровадження технологій штучного інтелекту, які відкривають безпрецедентні можливості для опрацювання джерел, семантичного аналізу та виявлення прихованих закономірностей у великих історичних корпусах даних. Водночас жодна технологія не скасовує фундаментальних засад професії історика – критики джерел, аргументованості висновків, відповідальності автора та академічної доброчесності.

**Список використаної літератури**

1. Bloch M. Apologie pour l'histoire ou métier d'historien. Paris : Librairie Armand Colin, 2e éd., 1952. 112 p.

2. Bloch M. La societe feodale. T. 1: La formation des liens de dépendance. Paris : Éditions Albin Michel, 1939. 287 p.

3. Braudel F. La Méditerranée et le Monde méditerranéen à l'époque de Philippe II. Paris : Armand Colin, 1949.

4. Diebolt C., Haupert M. Cliometrics: Past, Present, and Future. Anindya Banerjee (Ed.), *Oxford Research Encyclopedia of Economics and Finance*. Oxford : Oxford University Press, 2021. 19 p. DOI: https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190625979.013.552

5. Digital History. MA Semester IV Course Material. Malappuram, Kerala : School of Distance Education, University of Calicut, 2019. 112 p.

6. Febvre L. Combats pour l'histoire. Paris : Armand Colin, 1953. 456 p.

7. Febvre L. Le Problème de l'incroyance au XVIe siècle: La religion de Rabelais. Paris : Albin Michel, 1942. 549 p.

8. Hutchinson D. Mapping the latent past: evaluating large language models as digital tools through source criticism. *Journal of Digital History*. 2024. Vol. 3, No. 1. DOI: https://doi.org/10.1515/jdh-2023-0018

9. Spina S. From Digitisation to Computation: Digital History, Invented Archives, and the Epistemology of Historical Knowledge in the Age of Artificial Intelligence. *History Research*. 2026. Vol. 8, No. 2. P. 91–104. DOI: https://doi.org/10.17265/2159-550X/2026.02.003

10. Use of Artificial Intelligence in Research: Research Integrity and Ethical Principles. Recommendation of the Finnish National Board on Research Integrity. Helsinki : TENK, 2026. 14 p.

11. Бродель Ф. Ідентичність Франції. Кн. 1: Простір та історія / Пер. з фр. С. Глухової. К.: Вид-во Жупанського, 2013. 367 с.

12. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст.: у 3-х т. Т. 3. Час світу / Пер. з фр. Г. Філіпчука. К. : Основи, 1998. 631 с.

13. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 1999. 227 с.

14. Калакура Я. Зміна поколінь істориків як методологічний та світоглядний діалог в українській історіографії (кінець XIX – перше двадцятиріччя XXI ст.). *Український історичний журнал*. 2020. № 4. С. 137–157. DOI: https://doi.org/10.15407/uhj2020.04.137

15. Калакура Я. Методологічні та світоглядні підходи до розвінчування новітніх моделей кремлівських міфотворців української історії. *Українознавство*. 2025. № 4(97). С. 8–29. DOI: https://doi.org/10.17721/2413-7065.4(97).2025.342938

16. Ковальков О. Мікроісторія в системі «нової історичної науки»: історія, теорія та історіографічна практика. *Історія & Археологія*. 2024. Вип. 1. С. 41–48. DOI: https://doi.org/10.32782/cusu-hist-2024-1-5

17. Ковальчук В., Сарай М. Роберт Фогель і Дуглас Норт як фундатори нової економічної історії. *Вісник ТНЕУ*. 2008. № 4. С. 157–164.

18. Куцька О. М., Фурман І. І. Застосування математичних методів в історичних дослідженнях. *Сторінки історії.* 2023. Вип. 57. С. 383–407. DOI: https://doi.org/10.20535/2307-5244.57.2023.294450

19. Лях С. Р. Методологія історії: класика і практика : навч. посіб. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 130 с.

20. Реєнт О. Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу. *Український історичний журнал*. 1999. № 3. С. 3–22.

**References**

1. Bloch, M. (1952). Apologie pour l'histoire ou métier d'historien [The Historian's Craft or Apology for History]. (2nd ed.). Paris: Librairie Armand Colin [in French].

2. Bloch, M. (1939). La société féodale [Feudal Society]. Vol. 1. La formation des liens de dépendance – The Formation of Bonds of Dependence. Paris: Éditions Albin Michel [in French].

3. Braudel, F. (1949). La Méditerranée et le Monde méditerranéen à l'époque de Philippe II [The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II]. Paris: Armand Colin [in French].

4. Diebolt, C., & Haupert, M. (2021). Cliometrics: Past, present, and future. In: Anindya Banerjee (Ed.), *Oxford Research Encyclopedia of Economics and Finance.* Oxford: Oxford University Press. DOI: https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190625979.013.552

5. Digital History. (2019). MA Semester IV course material. Malappuram, Kerala: University of Calicut.

6. Febvre, L. (1953). Combats pour l'histoire [Struggles for History]. Paris: Armand Colin [in French].

7. Febvre, L. (1942). Le Problème de l'incroyance au XVIe siècle: La religion de Rabelais [The Problem of Unbelief in the Sixteenth Century: The Religion of Rabelais]. Paris: Albin Michel [in French].

8. Hutchinson, D. (2024). Mapping the latent past: Evaluating large language models as digital tools through source criticism. *Journal of Digital History, 3*(1). DOI: https://doi.org/10.1515/jdh-2023-0018

9. Spina, S. (2026). From digitisation to computation: Digital history, invented archives, and the epistemology of historical knowledge in the age of artificial intelligence. *History Research, 8*(2), 91–104. DOI: https://doi.org/10.17265/2159-550X/2026.02.003

10. Use of Artificial Intelligence in Research: Research Integrity and Ethical Principles. (2026). Recommendation of the Finnish National Board on Research Integrity. Helsinki: TENK.

11. Braudel, F. (2013). Identychnist Frantsii. Kn. 1: Prostir ta istoriia [The Identity of France. Book 1: Space and History]. (S. Hlukhova, Trans.). Kyiv: Vydavnytstvo Zhupanskoho [in Ukrainian].

12. Braudel, F. (1998). Materialna tsyvilizatsiia, ekonomika i kapitalizm, XV–XVIII st. [Civilization and Capitalism, 15th–18th Century]. Vol. 3. Chas svitu – The Perspective of the World. (H. Filipchuk, Trans.). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

13. Zashkilniak, L. (1999). Metodolohiia istorii vid davnyny do suchasnosti [Methodology of History from Antiquity to Modernity]. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

14. Kalakura, Ya. (2020). Zmina pokolin istorykiv yak metodolohichnyi ta svitohliadnyi dialoh v ukrainskii istoriohrafii (kinets XIX – pershe dvadtsiatyrichchia XXI st.) [Change of generations of historians as a methodological and worldview dialogue in Ukrainian historiography (late 19th century – first twenty years of the 21st century)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal, (4),* 137–157. DOI: https://doi.org/10.15407/uhj2020.04.137 [in Ukrainian].

15. Kalakura, Ya. (2025). Metodolohichni ta svitohliadni pidkhody do rozvinchuvannia novitnikh modelei kremlivskykh mifotvortsiv ukrainskoi istorii [Methodological and worldview approaches to debunking the newest models of Kremlin mythmakers of Ukrainian history]. *Ukrainoznavstvo – Ukrainian Studies, 4*(97), 8–29. DOI: https://doi.org/10.17721/2413-7065.4(97).2025.342938 [in Ukrainian].

16. Kovalkov, O. (2024). Mikroistoriia v systemi "novoi istorychnoi nauky": istoriia, teoriia ta istoriohrafichna praktyka [Microhistory in the system of the "new historical science": History, theory and historiographical practice]. *Istoriia & Arkheolohiia – History & Archaeology, (1),* 41–48. DOI: https://doi.org/10.32782/cusu-hist-2024-1-5 [in Ukrainian].

17. Kovalchuk, V., & Sarai, M. (2008). Robert Fohel i Duhlas Nort yak fundatory novoi ekonomichnoi istorii [Robert Fogel and Douglass North as founders of the new economic history]. *Visnyk TNEU – Bulletin of TNEU, (4),* 157–164 [in Ukrainian].

18. Kutska, O. M., & Furman, I. I. (2023). Zastosuvannia matematychnykh metodiv v istorychnykh doslidzhenniakh [Application of mathematical methods in historical research]. *Storinky istorii – Pages of History, (57),* 383–407. DOI: https://doi.org/10.20535/2307-5244.57.2023.294450 [in Ukrainian].

19. Liakh, S. R. (2021). Metodolohiia istorii: klasyka i praktyka [Methodology of History: Classics and Practice]. Zaporizhzhia: Vydavnychyi dim "Helvetyka" [in Ukrainian].

20. Reient, O. (1999). Suchasna istorychna nauka v Ukraini: shliakhy postupu [Modern historical science in Ukraine: Paths of progress]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal, (3),* 3–22 [in Ukrainian].

**Шевцова Є. С. Інформаційна аналітика та трансформація методів історичного дослідження (середина XX – початок XXI ст.)**

У статті здійснено комплексний аналіз трансформації методів історичного дослідження з середини XX – початку XXI ст. у контексті розвитку інформаційної аналітики, міждисциплінарних підходів і цифрових технологій. Простежено еволюцію історичної науки від традиційного описового історіописання до аналітичних моделей, орієнтованих на вивчення структур, тривалих процесів, масових соціальних явищ і великих масивів даних. Показано визначальний вплив методологічних новацій школи «Анналів», яка переорієнтувала історичне пізнання з політичної подієвості на комплексне дослідження суспільства, ментальностей, економічних і просторових чинників. Окрему увагу приділено концепції Ф. Броделя, зокрема його багаторівневому розумінню історичного часу та дослідженню довготривалих структур як чинників історичного розвитку. Проаналізовано специфіку української історіографії середини XX – початку XXI ст., яка тривалий час розвивалася в умовах радянської ідеологічної парадигми та методологічної ізоляції. Показано, що після здобуття незалежності України відкриття великих масивів джерел з архівів, розширення проблематики досліджень прискорили інтеграцію у світовий науковий простір та стали важливими чинниками модернізації методології вітчизняної історичної науки.

З'ясовано роль кліометрії як напряму, що інтегрував історичну науку з економічною теорією, статистикою та математичним моделюванням. Висвітлено значення кількісних методів для переосмислення економічної історії, демографічних процесів, транспортних систем, урбанізації та соціальної динаміки. Розкрито особливості становлення цифрової історії як нового етапу методологічної модернізації, пов'язаного з використанням електронних архівів, великих баз даних, візуалізації історичних процесів і комп'ютерного опрацювання джерел.

Окремо розглянуто впровадження технологій штучного інтелекту у сучасні гуманітарні студії. Визначено можливості алгоритмічного аналізу текстових даних, автоматизованого розпізнавання джерел, семантичного маркування та виявлення прихованих зв'язків у великих масивах історичної інформації. Водночас наголошено на ризиках використання ШІ, зокрема проблемах достовірності, академічної доброчесності та необхідності критичної перевірки результатів машинного аналізу.

Зроблено висновок, що трансформація методів історичного дослідження упродовж означеного періоду відображає перехід історичної науки до нової парадигми, у якій поєднуються класичні принципи джерелознавчої критики з сучасними інформаційно-аналітичними інструментами. Це відкриває нові перспективи для поглибленого осмислення минулого та підвищує потенціал історичної науки.

*Ключові слова:* історична методологія, історичне дослідження, інформаційна аналітика, метод, школа «Анналів», Ф. Бродель, кліометрія, цифрова історія, штучний інтелект, українська історіографія, історичне пізнання, цифрові гуманітарні студії.

**Shevtsova Ye. S. Information analytics and the transformation of methods of historical research (mid-twentieth – early twenty-first century)**

The article provides a comprehensive analysis of the transformation of methods of historical research from the mid-twentieth to the early twenty-first century in the context of the development of information analytics, interdisciplinary approaches, and digital technologies. It traces the evolution of historical scholarship from traditional descriptive historiography to analytical models focused on the study of structures, long-term processes, mass social phenomena, and large-scale data sets. The decisive influence of the methodological innovations of the Annales School is demonstrated, as it reoriented historical knowledge from political event-centered narratives toward the comprehensive study of society, mentalities, and economic and spatial factors. Particular attention is devoted to

the concept of Fernand Braudel, especially his multi-layered understanding of historical time and his study of long-duration structures as factors of historical development. The specific features of Ukrainian historiography from the mid-twentieth to the early twenty-first century are also examined, as it long developed under the conditions of the Soviet ideological paradigm and methodological isolation. It is shown that after Ukraine gained independence, the opening of vast archival source collections and the expansion of research agendas accelerated integration into the global scholarly space and became important factors in the modernization of the methodology of national historical scholarship.

The role of cliometrics as a field that integrated historical science with economic theory, statistics, and mathematical modeling is clarified. The significance of quantitative methods for reinterpreting economic history, demographic processes, transport systems, urbanization, and social dynamics is highlighted. The article also reveals the features of the emergence of digital history as a new stage of methodological modernization associated with the use of electronic archives, large databases, visualization of historical processes, and computer-based processing of sources.

Special attention is given to the implementation of artificial intelligence technologies in contemporary humanities studies. The possibilities of algorithmic analysis of textual data, automated recognition of sources, semantic tagging, and the detection of hidden connections within large bodies of historical information are identified. At the same time, emphasis is placed on the risks of using AI, particularly issues of reliability, academic integrity, and the necessity of critically verifying the results of machine analysis.

It is concluded that the transformation of methods of historical research during the specified period reflects the transition of historical scholarship to a new paradigm in which classical principles of source criticism are combined with modern information-analytical tools. This opens new prospects for a deeper understanding of the past and enhances the potential of historical science.

*Key words:* historical methodology, historical research, information analytics, method, Annales School, F. Braudel, cliometrics, digital history, artificial intelligence, Ukrainian historiography, historical knowledge, digital humanities.

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 09.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.05.2026